

Бисенбаева Әсел Пазылбекқызының
«Қазіргі Қытай прозасының өзіндік ерекшелігі мен даму
тенденциясы (XX ғасырдың 80 жылдары - XXI ғ.басы)»
тақырыбындағы «6D020900-Шығыстану» мамандығы бойынша
философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін диссертациясына

АНДАТПА

Диссертация тақырыбы: Қазіргі Қытай прозасының өзіндік ерекшелігі мен даму тенденциясы (XX ғасырдың 80 жылдары - XXI ғ.басы)

Диссертация тақырыбының өзектілігі.

1976 жылы Мао Цзэдун қайтыс болғаннан кейін, мемлекет тарапынан саяси бақылау босаңсыды. Бұл қытай қаламгерлерінің әлем әдебиетіне ден қойып, жаңа тақырыптар мен жанрларды зерттеуіне мүмкіндік берді. Уақыт өте қытай әдебиеті жан-жақты сипат алып, қазіргі қытай қоғамының кең ауқымды әлеуметтік және мәдени аспектілерін танытты. Жас жазушылар мен ақындар жаңа формалар мен стильдерді іздеді, жекелеген тақырыптарды көбірек қамтыды, өз көзқарастары мен идеяларын ұсынды. Осылайша, 1970 жылдардың соңы мен 1980 жылдардың басындағы оқиғалардан кейін, Қытай әдебиетінің ауқымы кеңейіп, ашық әрі жан-жақты таныла бастады. 80-жылдары қытай қоғамының назары прозаға ерекше ауды. Сол дәуірдегі елеулі оқиғалар «жаңа кезең әдебиетінің» даму сипатын түбегейлі өзгертті. Бұл кезеңде қытай әдебиетінде жарияланған көптеген әңгімелер мен повестер, романдар керемет қоғамдық дүмпу туғызды. Басты жаңалығы сол – қытай қаламгерлері ғаламат күш-жігермен әдебиетте бұрыннан қалыптасқан, бірнеше онжылдық бойы биліктің бақылауында болған, әдейі «мәдениеттендірілген» қатып қалған шаблондарды жұмсарта алды, сөйтіп, еркін әдеби шығармашылық жолына түсті, дегенмен мұнда да оларды бірталай қиындық күтіп тұрды. Тақырып өзектілігі «жаңа кезең әдебиетінің» күн сайын өсіп отырған қоғамдық маңызымен ғана шектелмейді, сондай-ақ салыстырмалы түрде қысқа мерзім ішінде қазіргі қытай прозасының дамуында дүмпу туғызған XX ғасырдың екінші жартысындағы ұлттық әдеби процестегі айрықша рөлімен дараланады.

Тақырыптың зерттелу деңгейі.

Қазіргі қытай әдебиеті бірте-бірте өзіндік ерекшеліктерге ие бола отырып, ескі әдеби жүйе аясында қалыптаса бастады. XIX ғасыр мен XX ғасырдың басы әдебиеттің жаңа жүйесіне көшудің алғышартын жасады. Бұл кезең прозасын қарастыра отырып, әдебиеттанушылар 1980 жылдардағы қытай қаламгерлерінің шығармашылық ерекшеліктері мен үлгілерін баса айтып, тарихи-әлеуметтік және жалпы мәдени аспектілеріне тоқталады. Хун

Цзычэн мен Лю Дэнханның «Қытайдың қазіргі заман прозасының тарихы» [5] кітабында 1970–1980 жылдардағы қытай прозасындағы тенденциялар мен бағыттардың пайда болу себептері мен даму тарихы егжей-тегжейлі қарастырылады. Отандық синологиядағы қытай әдебиетін зерттеушілерге келетін болсақ, қазіргі қытай әдебиетін жан-жақты зерттеп, аударма жұмыстарымен айналысып жүрген Абдырақын Нұрхалықтың еңбектерін ерекше атап өткен жөн. «Жаңа заман қытай әдебиеті» [33], «Көне қытай әдебиеті» [34] атты оқулықтарынан бөлек, Абдырақын Нұрхалық «Қытай мифтерін» [35], Ваң Бонанның «Даналықтың дәйегін», Сун Йисюэның «Қытай мәдениетіне саяхат» туындысын, Уаң Мэнның «Күлкі мен жел» романын, Шен Шисидің «Қасқырдың қаншық патшасы» романын [36] қазақ тілінде сөйлетті. Қытайдың ежелгі дәуір әдебиетін және Тайвань әдебиетінің ахуалын Гүлжан Ахметбектің [37] бірнеше ғылыми жұмыстарынан көре аламыз.

Зерттеудің деректік негізі.

Зерттеудің дереккөздері – XX ғасырдың аяғы мен XXI ғасырдың басындағы қытай прозасының тақырыптық, эстетикалық және жанрлық әртүрлілігін бейнелейтін Үй Хуа, Гэ Фэй, Сун Ганлу, Су Тон, Чи Ли, Лю Чжэньюнь, Янь Лянке, Чжу Вэн, Хан Дун, Шу Пин, Го Цзинмин, Хань Хан, Фу Юэхуэй, Чжан Юэчжан, Чун Шу сияқты он бес шақты қаламгердің көркем шығармалары мен эсселері. Кітаптар мен мерзімді басылымдардан басқа Интернетте жарияланған мақалалар мен көркем шығармалар пайдаланылды. Бұл еңбектер Қытайдағы әдеби процестің дамуы, әдеби жанрлар және ағымдардағы өзгерістер туралы ой тұжырымдауға мүмкіндік береді, символизмді, көркем уақыт пен кеңістікті бейнелеу сипаттарын, образдар жүйесінде ашылатын қытай шығармаларының ұлттық ерекшеліктерін түсінуге септесетін маңызды дереккөз болып отыр.

Диссертациялық жұмыстың зерттеу нысаны – 80-жылдардың соңы мен ХХІ ғасырдың басындағы Қытайдың көркем прозасы.

Зерттеу пәні – XX ғасырдың 80-жылдарының аяғынан қазіргі уақытқа дейінгі қытай әдебиетінің негізгі бағыттары мен жанрлары.

Зерттеудің мақсаты – қазіргі қытай әдебиетінің негізгі бағыттары мен жанрларына сипаттама беру, олардың тақырыптық және көркемдік ерекшеліктерін анықтау, дәстүрлі сюжеттермен өзара байланысын саралау; Қазіргі қытай прозасының түрлі жанрына шолу жасау; ондағы дәуір мен тұлға мәселесіне, ұлттық болмыс ерекшеліктеріне тоқталу.

Бұл еңбек XX ғасырдың аяғы мен ХХІ ғасырдың басындағы қытай прозасының жанрлық түрлерінің даму мәселесін қазіргі әдебиеттану ғылымының жетістіктері негізінде алғаш рет көрсетуге арналған. Бұл біздің зерттеуіміздің міндеттерін анықтайды:

1. 80–90-жылдардың соңындағы әдебиеттің жай-күйі және оған сыншылардың берген бағасы туралы барынша толық түсінік беру;
2. ҚХР жаңа әдебиетінің қалыптасуы мен дамуының тарихи жағдайларын анықтау және негіздеу;
3. Қазіргі қытай прозасының негізгі бағыттары мен жанрларын анықтап, олардың ерекшеліктерін сипаттау;
4. Әртүрлі әдеби ағымдарға жататын авторлар шығармашылығының көркемдік ерекшеліктерін ашу;
5. Жазушы дүниетанымының эволюциясын қадағалап, оның көркемдік ой-өрісін, кейіпкерлер мен оқиғаларды бейнелеудегі өзіндік ерекшелігін анықтау;
6. Авторлар шығармашылығының көркемдік табиғаты мен онда қамтылатын тақырыптарды, сондай-ақ оларға тән стилистиканы салыстыру және бағалау.

Зерттеу жұмысының хронологиялық шеңбері.

Диссертациялық зерттеу Қытайдың 1980 жылдан ХХІ ғасырдың басына дейінгі прозалық шығармаларын қамтиды. Жоғарғы шегі қытай әдебиетіндегі авангардтық қозғалыстың күшейген жылын білдіреді. 1990 жылдар Қытай прозасының идеялық мазмұнына, эстетикалық және формалық бітіміне елеулі өзгерістер әкелген кезең ретінде қарастырылады. 90-жылдардағы прозаның алуан түрлілігін зерттеу барысында «кейінгі толқын» авторларының шығармалары, сондай-ақ Лю Чжэньюнь, Янь Лянкенің елдің тарихи өткенін жаңа қырынан көрсететін туындылары талданады. ХХІ ғасырдың басындағы әдебиеттану ғылымында «сексенінші жылдардан кейінгі» шығармалар осы буынның ең көрнекті өкілдері Го Цзинмин, Хань Хан, Фу Юэхуэй, Чжан Юэчжан және Чун Шудың еңбектері арқылы суреттеледі, сондай-ақ «желілік әдебиет» және жастар прозасы сияқты құбылыстарға назар аударылады.

Тақырыпты зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздері.

Зерттеудің негізгі әдісі – салыстырмалы-тарихи әдіс; бұл әдіс ғылымда он тоғызыншы ғасырдың соңынан бастап қолданылып келеді, ол әртүрлі тарихи кезеңдегі авторлар мен заманауи авторлардың жекелеген шығармаларындағы, жазушылардың әдеби шығармашылығындағы ортақтық пен даралықты, өзгешелікті көруге мүмкіндік береді.

Осы диссертациялық жұмыста сонымен қатар мынадай әдіс-тәсілдер қолданылды:

- *сараптамалық тәсіл* – бұл көркем шығарманың ішкі құрылымын зерделеуге көмектеседі;
- *типологиялық тәсіл* – қазіргі прозадағы әлеуметтік-адамгершілік аспектілерді ашуға ықпал етеді;
- *салыстырмалы тәсіл* – суреттеліп отырған құбылысқа егжей-тегжейлі сипаттама жасауға мүмкіндік береді.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы.

- Бүгінгі қытай әдебиетінің өркендеп өсу процесіндегі жеткен жетістігі, көркемдік құндылықтары, эстетикалық деңгейі танымал жазушылардың шығармаларын талдау барысында зерделенді.
- Қазіргі қытай әдебиетіндегі ағымдар мен бағыттардың түрлі құрамдас нышандары белгілі бір жүйемен сараланып, олардың қытай прозасындағы әр қилы, әр деңгейлі көріністері нақты көркем мәтіндерді талдау арқылы жүйеленді.
- Қазіргі қытай әдебиетіндегі «жаңа буын» прозасына айрықша көңіл бөлініп, олардың тарихи төл ерекшеліктері, даму жолдары, орнығу, кемелдену кезеңдері анықталып, зерттелді.
- Замана тынысын шеберлікпен бейнелеген қытай қаламгерлерінің суреткерлік ізденістері, жаңашылдығы, стильдік ерекшеліктері теориялық тұрғыдан талданды.
- Қытай әдебиетіндегі әйелдер прозасының тақырыптық-идеялық ерекшеліктері көркем мәтіндегі нақты мысалдармен дәлелдене отырып сараланды.
- Қытайдағы мәдени төңкерістен кейінгі өзгерістердің әдебиет әлеміне әсері және жаңа тақырыптар мен ағымдардың пайда болу жайы зерделенді.
- Қытай әдебиетіндегі постмодернизмнің ұлттық болмыс пен психологияны берудегі, жаңа пішін мен мазмұн тудырудағы маңызы ғылыми тұрғыда ашып көрсетілді.
- Қытай қаламгерлерінің қоғамдық-саяси, әлеуметтік-философиялық ойларын жеткізудегі бейнелеу құралдарының көркемдік міндеті айқындалды.

Зерттеу жұмысының теориялық және практикалық маңызы.

Бұл еңбек қазақ қытайтану ғылымына бұрын беймәлім материалдардың едәуір ауқымын енгізеді, сонымен қатар Қытайдағы соңғы жиырма жылдағы қазіргі әдеби үдерістің негізгі бағыттарын ұсынады. Осы зерттеудің ережелерін қытай авторларының еңбектерін талдауда, қазіргі Қытайдың әдеби үдерісін сипаттайтын еңбектерде және қазіргі қытай әдебиеті бойынша лекциялық курстарда пайдалану артық етпейді. Ұсынылған материалды шығыс әдебиетін зерттеу саласындағы анықтамалық басылымдарды, оқу басылымдарын, оқу құралдарын құрастыруда да қолдануға болады.

Қорғауға ұсынылатын тұжырымдар:

- Мәдени революция аяқталғаннан кейін авторлар өздерінің шығармашылық позицияларын ашық білдіруге мүмкіндік алды, мемлекет тарапынан қатаң реттелетін тақырыптардан алшақтау байқалды. Уақыт өткен сайын әдебиетте жаңа тақырыптар, ағымдар пайда болып, осы құбылыстардың әсерінен әдеби стильдер араласып, жаңа әдебиет дамыды.
- «Авангардтық прозаның» (先锋文学) авторлары күнделікті тәжірибе мен қарапайым өмірді жоққа шығарды, өз шығармаларында мүлдем басқа заңдар билік

ететін ойдан шығарылған шындықты жасайды. Авторлар көбінесе ешбір ерекшелік белгілері жоқ кейіпкерлер жасайды, әңгімеге бір баяндаушыны қойып, «роман ішіндегі роман» әдісін қолданады.

– 80-жж. соңында авангардтық бағыттың көптеген авторлары өткенге мойын бұрып, «тарихи жеңілістің аллегориясы» (历史颓败的寓言) саналатын бірқатар шығармалар тудырды. Бұл әңгімелердің мәні: «дағдарыс туралы түсінігімізді драмалау». Осылайша, авангардтық бағыттың авторлары тарихты пессимистік түсінікпен бейнелеуге ұмтылды, оның соңы өлім мен дағдарысқа алып келді.

– «Неореализм» өкілдері бұлыңғыр шындықты суреттеп, күн көру/тірі қалу жағдайында өмір сүрген халықтың кедей бөлігін қаһарман ретінде пайдаланды. Авторлар жаңа шындық жағдайында (алданған жұмыссыздар, жалдамалы жұмысшылар) күнделікті тірлікте қиналып жатқан адамдардың өмірін суреттейді.

– 90-жылдары «жаңа буын авторлары» деп те аталатын «кейінгі толқын» (六零后, 七零后) қаламгерлері елеулі әдеби шығармалар тудырды. Шығармаларда индивидуализм (даралық) тенденциясының күшеюі байқалады, авторлар тек өздерінің атынан және өздері үшін айтуға ұмтылады. Олар өз жұмыстары мен алдыңғы ұрпақтардың мәдени мұрасы арасында сабақтастық жоқтығын жиі атап өтеді. Көбінесе жазушылар өз өмірінің оқиғасын сюжет ретінде пайдаланып, қалғанының бәрін назардан тыс қалдырды.

– «Жаңа әйелдер прозасы» (女性主义文学) үш бағытқа бөлінді: жеке әйелдер әңгімелері, «әдемі әйел жазушылар» прозасы, әлеуметтік проза. Онда махаббат пен неке, отбасы, қазіргі қоғамдағы әйелдердің әлеуметтік жағдайы, саяси күрестегі әйелдердің орны, өмірдің интимдік жағы немесе бір жынысты махаббат туралы тақырыптар көтерілді.

– «Жаңа буын» ақын-жазушылары (新代/后代/八零后九零后) – Қытай әдебиетіндегі «бір отбасы – бір бала саясаты» мен реформалар кезеңінде пайда болған жаңа құбылыс. Олар бұрынғы ұрпақтан ерекшеленіп, өз заманының, өз ұрпағының, «жас Қытайдың» өзекті мәселелері мен тәжірибесі туралы жазады. Олардың дүниеге көзқарасы мен өмірге деген көзқарасы бұрынғы стандарттардан айтарлықтай ерекшеленеді.

– «Интернет-әдебиет» – жаңа әдеби кеңістіктің пайда болуына ықпал еткен, бірақ ешқашан бұрынғының орнын баса алмайтын жаңа құбылыс.

Зерттеу жұмысының ғылыми нәтижелері мен қорытындылары.

Диссертациялық жұмыстың негізгі материалдары 15 ғылыми мақала болып жарияланды, 2 оқулық ретінде жарық көрді.

Зерттеудің құрылымы: Диссертациялық жұмыс кіріспе, төрт тарау, қорытынды, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен тұрады. Бірінші тарау екі тараушадан, екінші тарау үш тараушадан, үшінші тарау төрт тараушадан, төртінші тарау үш тараушадан құралған, жалпы көлемі 200 бет.